Äidinkielen opettajain liitto ry
Mariankatu 7 C 1
00170 Helsinki
Sari Hyytiäinen (puheenjohtaja)
sari.hyytiainen@edukouvola.fi
p. 040 565 0919

LAUSUNTO
13.11.2019

Eduskunnan sivistys- ja tiedejaostolle

Asia: HE 29/2019 vp Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2020
https://www.eduskunta.fi/valtiopaivaasiakirjat/HE+29/2019

Teema: Lukutaidon edistäminen, toimenpiteet lukutaidon osaamiserojen vähentämiseksi, lasten ja nuorten lukuharrastuksen edistämiseksi ja Lukuliike-toiminnan jatkamiseksi

LUKUTAITOA JA -INTOA ON TUETTAVA KANSALLISIN TOIMIN

Hyvä ja monipuolinen luku- ja kirjoitustaito on kaiken oppimisen ja yhteiskunnassa toimeen tulemisen perusta. Yhteiskuntamme toimii varsin tekstilähtöisesti, joten jos luku- ja kirjoitustaidot ovat heikot, syrjäytymisen vaara on ilmeinen: opiskelumahdollisuudet supistuvat, elämänhallinta heikkenee, hyvinvointi kärsii, ja vuorovaikutustaidot kapenevat. **Tästä kaikesta kärsii ennen kaikkea ihminen itse, mutta se tulee erittäin kalliiksi myös yhteiskunnalle. Hallitusohjelman tavoitteena on kansan koulutustason nostaminen; se ei onnistu, ellei lasten ja nuorten luku- ja kirjoitustaidon kohentamiseen panosteta ja jatketa Lukuliikkeen suuntaviivojen mukaista toimintaa.**

Hyvän luku- ja kirjoitustaidon hankkiminen on muuttunut yhä haastavammaksi, kun median sisältämät monimuotoiset tekstit ovat lisääntyneet. Yhteiskuntamme muuttuu kovaa vauhtia. Tekoäly ja robotiikka muuttavat työnkuvia, ammatteja katoaa ja uusia syntyy. **Muuttuu maailmamme kuinka paljon tahansa, tarvitaan edelleen juuri niitä taitoja, joita lukemalla hankitaan.**

Aktiivinen lukemisharrastus lisää yleissivistystä ja kehittää ajattelun taitoja ja luovuutta sekä keskittymis- ja empatiakykyä. Viime vuosina on kuitenkin herännyt laajasti perusteltua huolta suomalaisten lasten ja nuorten luku- ja kirjoitustaidon tilan heikkenemistä sekä lukemisharrastuksen voimakkaasta vähenemisestä.

Useat tutkimukset ovat myös osoittaneet, että huoli on todellinen. Pisa-tutkimuksesta käy ilmi, että suomalaisten 15-vuotiaiden nuorten lukutaito on heikentynyt hieman jokaisessa mittauksessa. Tyttöjen ja poikien tulosten erot kasvavat, samoin valtakunnalliset erot: pääkaupunkiseutu on noin vuoden edellä muuta Suomea. Erityisen huolestunut pitää olla Itä- ja Pohjois-Suomen poikien lukutaidosta. Perheen sosioekonomisella taustalla on vaikutusta tuloksiin, joten lukutaito on jo sosiaalisesti erottava tekijä. **Syrjäytymisellä ja heikolla luku- ja kirjoitustaidolla on selvä yhteys. Tämä ei koske pelkään lapsia ja nuoria vaan myös yhä enemmän aikuisväestöä, josta osalla on selkeitä puutteita perustaidoissa.**

Myös PIRLS-tutkimuksen (Progress in International Reading Literacy Study, 2011) mukaan suomalaistyttöjen ja -poikien välinen ero neljäsluokkalaisten lukutaidossa on 21 pistettä tyttöjen hyväksi. Ero on vertailumaiden suurimpia. **Tutkimus kertoo myös, että suomalaisten neljäsluokkalaisten lukemismotivaatio ja sitoutuminen lukemiseen ovat vertailumaiden heikoimpia. Tarvitaan siis toimia, jotka herättelevät lukuintoa.**

Suomalaisen koululaitoksen keskeinen arvo on tasa-arvo. Kaikille taataan yhtäläiset oikeudet ja mahdollisuudet kehittää itseään ja edetä koulutus- ja työmaailmassa taustastaan riippumatta. **Oppimistulosten eriytyminen kertoo kuitenkin siitä, että tasa-arvoisuus ei ole enää itsestään selvää.**

Peruskoulussa ja toisella asteella luku- ja kirjoitustaitoja voidaan kehittää vain, jos koulussa on riittävästi monipuolista, eri ikätasoille sopivaa luettavaa - kirjoja ja lehtiä. Materiaalin valinnassa tulee myös ottaa huomioon oppilaiden erilaiset kielitaustat ja mahdollisuus lukea myös selkokielisiä tekstejä.

Koulukirjastotoiminta on tärkeää; kirjojen ja lehtien tulee olla lähettyvillä ja helposti käytettävissä osana koulutyötä. Tällä hetkellä koulujen kirjastotoiminta on erittäin kirjavaa ja täysin riippuvaista koulun henkilökunnan aktiivisuudesta sekä siitä, mihin kunnan koulutoimi ja koulut itse omat määrärahansa ohjaavat. Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen, Karvin, tutkimuksen mukaan kunnissa käytetään koulutukseen rahaa varsin erilaisia määriä; joissakin kunnissa kunnan omaa rahoitusta on mahdollista ohjata koulutukseen valtionosuuden lisäksi huomattavasti enemmän kuin toisissa kunnissa. Joissakin kouluissa oppilaat pääsevät käyttämään kirjastoa monipuolisesti, kun toisissa kouluissa ei hankita kirjoja juuri lainkaan. Tämä asettaa lapset ja nuoret eriarvoiseen asemaan jo lähtökohtaisesti. **Koulu kirjastotoiminta voidaan järjestää monella tavalla: koulu ja yleinen kirjasto voivat olla samassa pihapiirissä tai rakennuksessa, koululla voi olla oma koulukirjasto tai luokissa voi olla luokkakirjastoja.**

Koulujen ja yleisen kirjaston yhteistyö mainitaan uudessa kirjastolaissakin. Yhteistyö voikin olla hyvin hedelmällistä. Koulut hyötyvät paljon kirjastojen asiantuntemuksesta esimerkiksi aineiston hankinnassa, tiedonhaun opastuksessa, kirjavinkkauksessa, koulukirjaston perustamisessa ja hoidossa. **Kuntien koulutoimen tulisi huolehtia myös koulujen kirjastoista.** Tähänkin toimintaan tarvitaan resurssointia ja suunnitelmallisuutta.

Luku- ja kirjoitustaitojen kehittäminen on koko koulun tehtävä, ei pelkästään äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksen. Myös uudet opetussuunnitelmat korostavat tätä asiaa. Näitä taitoja on kehitettävä monipuolisesti kaikilla oppitunneilla. On opeteltava lukemaan niin kauno- ja tietokirjallisuutta kuin monenlaisia mediatekstejäkin, sekä perinteisiä että monimuotoisia tekstejä, jotka voivat sisältää myös ääntä ja liikkuvaa kuvaa. **Kaikkien oppiaineiden opettajat ovat myös tiedonalansa kielen opettajia ja tarvitsevatkin täydennyskoulutusta sekä erilaisten tekstien lukemisen ja tulkitsemisen ohjaamisessa (monilukutaidot) että kielitietoisuuden pedagogiikan omaksumisessa.**

Lukeminen on antoisaa, kun on lukuintoa, ja se tuntuu olevan monelta nykyisin kadoksissa. **Varhaiskasvatuksen ja luokanopettajille pitäisi järjestää materiaalia ja täydennyskoulutusta esimerkiksi lukuinnon ruokkimiseen. Mm. sanataiteen menetelmien tutuksi tekeminen olisi tärkeää.**

Esityksiä

Äidinkielen opettajain liitto esittää, että luku- ja kirjoitustaidon kehittämistä jatketaan Lukuliikkeen esittämien suuntaviivojen mukaisesti. Tämä sopisi osaksi ja täydentäisi opetus- ja kulttuuriministeriön Uusi peruskoulu -ohjelmaa, jossa uudistetaan peruskoulua, oppimisympäristöjä ja digitalisaatiota. *Liikkuvan koulun* rinnalle tulee luoda *Lukuliike koulussa.*

Lukuliike koulussa -hankkeessa toimittaisiin kuten *Liikkuvassa koulussakin*: Toiminnan koordinointiin tarvitaan opetuksen ja kulttuuri- sekä kirjastoalan **asiantuntijoista koostuva työryhmä**, joka pohtii, miten luku- ja kirjoitustaitojen parantamiseen otetaan mukaan koko koululaitos ja kaikki oppiaineet. Tämän ryhmän tehtäväksi tulee laatia **kansallinen strategia**, joka ohjaa kuntien koulukirjastotoimintaa. On myös tärkeää, että hanketta johtaa valtakunnallinen, täysipäiväinen ***Lukuliike koulussa* -hankkeen koordinaattori tukenaan toimiva henkilökunta.**

Kuntien tulee laatia **tietostrategia**, jossa määritellään mm., miten koulun ja kirjaston yhteistyö hoidetaan, miten koulujen kirjastot toimivat, millaisia tiedonhallintaan liittyviä taitoja kullakin ikätasolla opiskellaan. Jotta *Lukuliike koulussa* -hankkeen tavoitteet voidaan toteuttaa, tarvitaan **lukutaitolähettiläitä tai tutoropettajia**, jotka kiertävät kouluttamassa kunnissa. Lisäksi kuntien kirjastoihin pitää saada **koulukirjastolinkkinä toimiva kirjastonhoitaja tai informaatikko**, joka tukee ja auttaa kouluja niin luettavan ja hankittavan kirjallisuuden valinnassa kuin tiedonhaussakin. *Lukuliike koulussa* -hankkeen tehtävänä on auttaa kuntia ja kouluja rahoittamalla mm. materiaalien ja lukulaitteiden hankintoja.

Lukuliike koulussa tarvitsee toimintaansa varten **oman verkkosivuston**, jolla voidaan mm. jakaa lukemiseen ja kirjoittamiseen liittyviä opetusvinkkejä eri kouluasteille. Sinne voidaan koota myös yhteydet nyt jo meneillään oleviin lukutaitohankkeisiin, esimerkiksi Suomen Kulttuurirahaston *Lukuklaaniin* ja Lastenkirjainstituutin *Lukemo*-portaaliin, johon kootaan jo nyt tietoa uusista lasten ja nuorten kirjoista.

Lukuliike koulussa -hanke ei kuitenkaan ole pelkkää rahoittamista ja toiminnan mahdollistamista. Jotta toiminta juurtuu luontevaksi osaksi koulujen ja kirjastojen toimintaa, tarvitaan myös tutkimustietoa. **On syytä tutkia laajasti toisen asteen, myös ammatillisen koulutuksen, opiskelijoiden lukemista ja kirjoittamista sekä heidän oppimistuloksiaan.** Tutkimus on erityisen tarpeellinen ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden oppimistulosten selvittämiseksi, sillä niitä ei tällä hetkellä juurikaan tutkita. Esimerkiksi Karvi on selvittänyt lähinnä ammatillisten tutkinnon osien oppimistuloksia. Erityisesti poikien luku- ja kirjoitustaito on herättänyt laajaa kansallista huomiota; voimakkaasti sukupuolisegretoituneeseen ammatilliseen koulutukseen kohdistuvan tutkimuksen avulla olisi mahdollista selvittää, miten luku- ja kirjoitustaito liittyy mm. nuoren sosioekonomiseen asemaan, perhetaustaan ja alanvalintaan. Tutkimustietoa myös ammatillisen koulutuksen opiskelijoista tarvitaan, jotta voidaan suunnitella ja toteuttaa tehokkaita korjaustoimia tutkitun tiedon pohjalta.

Perusopetuksen ja toisen asteen opetuksen ryhmäkokoja on myös tarpeen pienentää. Opettajalla tulee olla riittävästi aikaa yksilölliseen ohjaamiseen, myös toisella asteella. Tällä hetkellä lukion äidinkielen ja kirjallisuuden kursseilla voi olla yli 40 opiskelijaa, joten tehokkaasta ohjaamisesta ei voi puhua. **Myös ammatillisessa koulutuksessa pitäisi taata, että äidinkielen opetus toteutetaan ensisijaisesti lähiopetuksena ja siihen varataan riittävästi kelpoisen äidinkielen opettajan resurssia.** Opetustuntimääriä tulisi säännellä ja seurata, jotta riittävä luku- ja kirjoitustaidon oppiminen myös ammatillisessa koulutuksessa varmistuu. Tämä on tärkeää, koska työelämässä on nykyisin paljon luku- ja kirjoitustaitoon perustuvia työtehtäviä ja myös ammattiin opiskelleiden jatko-opintokyky on taattava.

Luku- ja kirjoitustaitojen parantamiseen eli esitettyyn *Lukuliike koulussa* -hankkeeseen tulee varata rahoitusta vähintään saman verran kuin *Liikkuva koulu* -hankkeeseen (7 miljoonaa euroa / vuosi). Opettajien täydennyskoulutukseen tarvittavan rahoituksen pitää myös olla verrattavissa *Liikkuvaan kouluun* liittyvään rahoitukseen.

Rahoitusta tarvitaan seuraaviin:

- koulukirjastojen perustamiseen, kehittämiseen ja aineistojen hankintaan
- koulujen ja yleisen kirjaston yhteistyöhön (kuntiin koulukirjastokoordinaattori)
- valtakunnallisen *Lukuliike koulussa* -työryhmän ja -strategin sekä -henkilökunnan palkkioihin
- lukutaitolähettiläiden (esim. tutoropettajien) palkkaukseen
- verkkosivuston laatimiseen ja ylläpitoon
- opettajien täydennyskoulutukseen
- perusopetuksen ja toisen asteen opetusryhmien pienentämiseen
- laajaan toisen asteen luku- ja kirjoitustaidon sekä oppimistulosten tutkimukseen.

Opetus- ja kulttuuriministeriön *Lukuliike* on jo alkanut toteuttaa *Kansallisen Lukutaitofoorumin* vuosi sitten lanseeraamia suuntaviivoja. Opetushallitukseen on palkattu koordinaattorit sekä suomen- että ruotsinkieliselle puolelle, ja jotta Lukuliike voi jatkua, koordinaattorien työ on turvattava jatkossakin. Lukuliikkeellä on myös ministeri Grahn-Laasosen nimittämä seurantaryhmä, jonka tehtävä päättyy vuoden 2020 lopussa. Myös seurantaryhmän työtä on tarpeen jatkaa.

Lukuliikkeen suuntaviivojen toteutumisessa on koulujen ja kirjastojen onnistunut yhteistyö avainasemassa. **Vuonna 2020 on tarpeen käynnistää jo suunniteltu pilotointi 20 maamme peruskoulussa**, jotka valitaan lukuvuonna 2018 - 2019 Lukukeskuksen koordinoimaan koulukampanjaan *Lukuliike koulussa* hakeneista peruskouluista. Valtion budjetista 2020 tarvitaan pilottihankkeeseen varoja seuraaviin kohteisiin:

- koordinaattorit OPH:een suomen- ja ruotsinkieliselle puolelle sekä heidän tukenaan oleva henkilöstö
- eri oppiaineiden asiantuntijoista koostuva työryhmä, joka suunnittelee pilottihankkeen toteutusta yhdessä koordinaattorien kanssa
- tukea pilottikouluille koulujen lukemista edistävän materiaalin hankintaan (kirjat, lehdet, lukulaitteet)
- lukutaitolähettiläiden (esim. tutoropettajien) kouluttaminen

Lukuliike koulussa -hankkeessa toimisi myös erinomaisesti lukiolaisille suunnatun Äidinkielen opettajain liiton Nuori Aleksis -kilpailun rinnakkaiskilpailu *Nuori Aleksis yläkoululaisille*. Se voitaisiin toteuttaa ensimmäisen kerran vuonna 2020 tarkoituksenaan kiinnittää huomiota 7. - 9.luokkalaisisten nuorten lukemiseen ja tasokkaaseen suomalaiseen nuortenkirjallisuuteen. Nuorten lukijoiden raati toisi nuorten oman äänen kuuluviin. Vuosittain toistuvan hankkeen sisältö olisi seuraava:

> – Kootaan valtakunnallinen lukijaraati yläkoulujen 7.–9.-luokkalaisista valitsemaan oma nuortenkirjasuosikkinsa.
>
> – Nuorille tarkoitettuja suomalaisia kaunokirjoja ilmestyy vuosittain noin 70 nimekettä. Kirjalista lähetetään lukijaraadille, ja toiveena on, että jokainen raadin jäsen lukee vähintään kymmenen kirjaa. Nuoret lukevat ja arvioivat kirjoja joko yksin tai parin kanssa.

– Kaikki lukijat saavat sekä diplomin osallistumisestaan raatiin että singneeratun voittajakirjan omakseen.

- Kilpailussa tehdään laajaa yhteistyötä eri tahojen (esim. ÄOL, OPH/Lukuliike, Lastenkirjainstituutti, Kustannusyhdistys, Lukukeskus, Mannerheimin lastensuojeluliitto) kesken.

- Kilpailun budjetti on vuosittain noin 25 000 euroa.

On tärkeää, että uudet lukemisen ja kirjoittamisen käytänteet juurtuvat kouluihin, joten rahoituksen tulee olla pysyvien vaikutusten saamiseksi jatkuvaa. Yhteistyö esimerkiksi neuvoloiden, varhaiskasvatuksen ja erilaisten kulttuuri- ja urheilualan toimijoiden sekä aluehallintovirastojen ja kanssa on merkittävä osa Lukuliikkeen suuntaviivojen toteutumista.

LISÄTIETOA

Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos. PISA 2015: Monipuolinen mediankäyttö vahvistaa nuorten lukutaitoa. Sanomalehtien liiton tiedote 28.1.2018. https://ktl.jyu.fi/pisa/ajankohtaista/t280118. Luettu 2.11.2019.

Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos. PISA 2015 -tutkimuksen tulokset. https://ktl.jyu.fi/pisa/ajankohtaista/PISAjulkistaminen-2015. Luettu 2.11.2019.

Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos 5.12.2017. Suomalaislapset edelleen parhaiden lukijoiden joukossa. https://ktl.jyu.fi/tiedotteet/2017/t051217. Luettu 2.11.2019.

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus 22.11.2017. Valtiontalouden säästöjen vaikutuksen sivistyksellisiin oikeuksiin – muutokset pieniä, mutta kehityssuunta osin huolestuttava. https://karvi.fi/2017/11/22/valtiontalouden-saastojen-vaikutukset-sivistyksellisiin-oikeuksiin-muutokset-pienia-mutta-kehityssuunta-osin-huolestuttava/. Luettu 2.11.2019

Laki yleisistä kirjastoista. http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20161492. Luettu 2.11.2019.

Opetus- ja kulttuuriministeriö. Lasten ja nuorten lukutaidon kehittämisen suuntaviivat. https://minedu.fi/julkaisu?pubid=URN:ISBN:978-952-263-583-9. Luettu 2.11.2019.

Äidinkielen opettajain liitto ry. Nuori Aleksis. https://www.aidinkielenopettajainliitto.fi/projektit/nuori-aleksis/. Luettu 2.11.2019.